

К. і. н., доцент, Козуб В.П.
Харківський регіональний інститут державного управління
Національна академія державного управління при Президентові
України

ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІННОВАЦІЙНІЙ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Досліджуються проблеми юридичної природи інтелектуальної власності, аналізуються шляхи використання прав інтелектуальної власності в інноваційній діяльності, визначаються умови ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Основою рушійною силою технічного прогресу є, насамперед, інтелектуальний потенціал – капітал нації, який створюється в науково-дослідних інститутах, лабораторіях та вищих навчальних закладах. Розвиток економіки, заснованої на інтелекті, вимагає підготовки та залучення висококваліфікованих дослідників і фахівців для забезпечення суспільного господарства країни наукоємними високотехнологічними розробками, спрямованими на вирішення питання енергетичної і сировинної незалежності держави.

У сучасному світі вирішальним фактором економічного розвитку є інститут авторського права і промислової власності. Через стимулювання створення об'єктів інтелектуальної власності, їх захист та комерціалізацію створюються умови для досягнення домінуючих позицій в міжнародній спільноті [1].

Проблеми використання потенціалу інтелектуальної власності у розбудові інноваційної моделі розвитку досліджується у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. Вказаній темі присвятили свої роботи українські дослідники Г. Андрощук, О. Бутнік-Сіверський, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Гордієнко, О. Дем'яненко, І. Жилияєв, М. Згуровський, В. Полохало, В. Семиноженко, А. Українець, Л. Федулова, Р. Шишка та інші.

Результати дослідження окремих проблем інтелектуальної власності, перспектив реалізації інноваційної моделі розвитку опублікували зарубіжні

вчені: А. Варшавський, П. Дракер, В. Зінов, В. Іноземцев, Х. Ітамі, В. Іноземцев, В. Макаров, Ф. Махлуп, І. Нонака, Х. Текеучі, Е. Тоффлер, Дж. Стігліц, Т. Стюарт, Т. Давенпорт, Л. Прусак, Б. Лев, А. Брукінг, А. Козирев, А. Гапоненко, А. Чухно, Н. Штер, Й. Шумпетер, та інші.

Проблеми використання інтелектуальної власності є предметом досить гострих наукових дискусії як в Україні так і в європейських країнах. В опублікованій Єврокомісією Зеленої книзі про функціонування інтелектуальної власності у сучасній економіці знань, аналізується наскільки вільно у ЄС на сьогоднішній день розповсюджуються дослідницькі, наукові та освітні матеріали, дискутується значне коло питань, що стосуються авторського права у економіці знань. Одна з актуальних ініціатив Єврокомісії – почати громадські дискусії з питання “як норми інтелектуальної власності здатні створити умови для більш ефективного руху у Євросоюзі “п’ятої свободи” – знань та новацій, яка має доповнити традиційні “чотири свободи ЄС” (вільний рух людей, послуг, капіталу та товарів)” [2].

Метою роботи є аналіз рівня функціонування інноваційних механізмів в Україні по впровадженню потенціалу інтелектуальної власності, визначення і систематизація невирішених проблем, обґрунтування шляхів їх вирішення.

У глобалізованій економіці, за висновком О. Бутнік-Сіверського, можна виявити нові риси, які пов'язані з розвитком інтелектуального капіталу, як авансованої інтелектуальної власності, яка в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. З позиції вартості інтелектуальний капітал складається з людського капіталу (заробітна плата, винагорода) та інтелектуальних активів (нематеріальних активів, щодо вартості об'єктів права інтелектуальної власності). В натуральному вимірі інтелектуальний капітал це інтелектуальний потенціал (ресурс), який складається з людських ресурсів (інтелектуальної сили) та інтелектуальних ресурсів (інтелектуальний продукт).

Акцентується увагу на тому, що інтелектуальний продукт у натуральному вимірі — результат розумової, інтелектуальної праці, інтелектуальної інноваційної діяльності. Це продукт творчих зусиль, що має змістовне значення для певного інтелектуально підготовленого кола осіб, втілений на матеріальному носії. Інтелектуальна праця — сутнісна основа процесу створення інтелектуального продукту і відтворення інтелектуального капіталу.

Вона є також основою інтелектуальної економіки, яку сьогодні ще називають "економікою знань", "новою економікою", ключовим моментом при цьому є інноваційна діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, винаходів та інших прав інтелектуальної власності, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [3].

Використання інтелектуальної власності має досить вагомий юридичний складову, яка визначає сутність, обсяг прав власника, правові основи використання та захисту прав інтелектуальної власності. Продовжуються дискусії стосовно сутності юридичного значення починаючи від визначення. Проведення дослідження юридичної природи права інтелектуальної власності дозволяє встановити, що це поняття включає в себе широкий масив правових норм: авторське право, суміжні права, право промислової власності і право на нові об'єкти інтелектуальної власності. Між ними є спільне: всі базуються на факті створення результатів творчої діяльності та на глобальній ідеї належності майнових прав автору, а з його волі чи за вказівкою закону - похідним власникам [4, с.7]. Словосполучення «інтелектуальна власність» за своєю сутністю є досить абстрактним, однак вживається в низці міжнародних конвенцій, у законодавстві, в науковій літературі та в практиці багатьох країн для позначення сукупності виняткових прав на результати інтелектуальної і, передусім, творчої діяльності, а також на прирівняні до них за правовим режимом засоби індивідуалізації юридичних осіб, продукцію, роботи і послуги.

В науці не існує єдиної, науково обґрунтованої і підкріпленої практикою точки зору стосовно інтелектуальної власності. Чинне законодавство і практика оперують двома поняттями, які тривалий час та й сьогодні ототожнюються. Мова йде про «інтелектуальну власність» як результати творчої діяльності, об'єктом якої є нематеріальні предмети: ідеї, думки, образи, символи, що обов'язково втілені в матеріальну форму, і про «право інтелектуальної власності». Таким чином, наведений аналіз наукових видань свідчить про недосконалість систематизації інтелектуальної власності і її правового регулювання та дає підстави припустити, що і в чинному законодавстві проблема класифікації об'єктів інтелектуальної власності та їх правового регулювання за сферами діяльності держави залишається досить актуальною.

Інтелектуальна власність, юридичне поняття що охоплює авторське право, винахідницьке право та інші права, що відносяться до інтелектуальної діяльності. Інтелектуальна власність - продукт будь-якої розумової праці, що охороняється законом. Інтелектуальна власність - у міжнародних угодах, а також у законодавстві деяких держав умовний збірний термін, що включає права, які відносяться до літературних, мистецьких і наукових здобутків, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач (тобто авторські права); наукових відкриттів, винаходів та інших прав, пов'язаних з різними видами промислової власності, а також із захистом від недобросовісної конкуренції [5, с.114].

За результатами дослідження сутності інтелектуальної власності, проведеними Р.Б. Шишкою, зроблена спроба узагальнити сутність цього поняття. Під інтелектуальною власністю, на його думку, розуміється наступне: особовий привілей, що надається творцю; промисловий привілей, що надавався як монополія на виробництво на певний час певного продукту чи технологію його виготовлення; право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами творчої діяльності; договір із суспільством в особі держави, за яким автор передавав знання, а держава наділяла його монополією на їх використання; виключне право на носії результатів творчої діяльності; невіддільне від автора, що вклав у результат творчої діяльності частку самого себе, право на нього, а в разі порушення цього права і на відшкодування заподіяної шкоди; особлива винагорода автору за його особові якості, внаслідок яких було створено результат творчої діяльності; право на відшкодування заподіяної контрафактом шкоди; штучно створена монополія, що надає їй власнику можливість отримувати прибуток (ренту); засноване на законі вічне право, що прирівнюється до права на землю [6, с.151].

Між нормативно-правовими актами у сфері інтелектуальної власності існують правові колізії, що створює проблеми у використанні норм існуючого законодавства, потребує уніфікації термінологія і правові режими використання окремих об'єктів інтелектуальної власності у відповідності із міжнародними стандартами. Вирішення вказаних проблем сприятиме ефективному правовому забезпеченню використання і захисту інтелектуальної власності, інноваційної діяльності.

Перехід економіки на шлях інноваційного розвитку потребує посилення

регулюючої ролі держави в сфері охорони прав інтелектуальної власності. На це наголошують сторони Угоди про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності, чинної в рамках Світової організації торгівлі: захист та контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності повинні сприяти запровадженню технологічних нововведень та передачі і розповсюдженню технологій для обопільної вигоди виробників і користувачів технологічних знань у такий спосіб, що сприяє соціальному та економічному добробуту, а також балансу прав і обов'язків. Високий ступінь інтернаціоналізації інноваційної діяльності посилює значення її національних засад унаслідок потужних зв'язків науки та процесу впровадження інновацій із інституційними умовами конкретної країни, можливістю доступу до унікальних фінансових та кадрових ресурсів. Тому сприяння усвідомленій участі всіх у вирішенні питань інтелектуальної власності й спільному використанню знань, завдяки повномасштабному інформуванню та нарощуванню потенціалу, є одним із основоположних елементів інноваційної економіки [7].

З позиції розвитку інтелектуального капіталу, організаційно-правова складова національна інноваційна система охоплює формування організаційно-правових інституцій, які забезпечують організаційно-правові умови створення, трансформації та правової охороноздатності інтелектуальної власності. Україна має значний інтелектуальний потенціал і відповідне правове поле для інноваційної діяльності [8, с.9].

Інтелектуальна праця — сутнісна основа процесу створення інтелектуального продукту і відтворення інтелектуального капіталу. Вона є також основою інтелектуальної економіки, яку сьогодні ще називають "економікою знань", "ною економікою", ключовим моментом при цьому є інноваційна діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, винаходів та інших прав інтелектуальної власності, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Інноваційна діяльність — це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, яка сприяє випуску на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. В основу інноваційної діяльності покладено інноваційну політику, що здійснюється на рівні держави (макрорівні) або на рівні підприємств (мікрорівні). Орієнтація на інноваційний шлях розвитку потребує від національних суб'єктів

господарської діяльності перебудови системи управління, створення на основі принципів маркетингу системи оперативного пошуку нових сфер та способів реалізації власного потенціалу, які спиралися б на нові товари, нові технології, нові методи організації виробництва і збуту [9].

Інноваційний продукт — це результат науково-дослідної і(або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам до інноваційної діяльності. Інноваційна продукція — це нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам до інноваційної діяльності. Трансформація науково-технічних розробок в інноваційний продукт, придатний для виробництва і продажу, є найважчим етапом у ланцюга, який сполучає науку зі споживачем. Це пов'язано з тим, що розробники погано розуміють домінанти ринку, потреби споживача, бо не мають досвіду технологічного підприємництва [10].

Підприємства, що отримують прибутки від інновацій та інформаційного наукоємного обслуговування, як правило мають ринкову вартість на порядок вищу ніж балансова вартість активів. Головне – спроможність перетворювати і нематеріальні активи у доходи. Ринок винагороджує технологічні інноваційні кампанії за інтелектуальну складову їх діяльності – інвестиційний капітал, за здатність систематично його збільшувати.

Світовий досвід переконливо засвідчує, що перехід до інноваційної економіки можливий лише за умови ефективного використання інтелектуального потенціалу, розвитку інституту інтелектуальної власності, широкомасштабному впровадженню в господарській обіг результатів творчої праці.

В Україні через відсутність стратегії розвитку держави і суспільства інтелектуальна власність практично не враховується ні в собівартості продукції, ні в балансовій вартості підприємств та становить менше одного відсотку їх вартості. Водночас у країнах Європейського Союзу нематеріальні активи становлять сьогодні від 50 до 85 відсотків вартості майна підприємств. Об'єкти інтелектуальної власності, навіть при використанні їх у випуску продукції, значною мірою не ідентифіковані, не захищені охоронними документами, їх майнові права не оцінені, не визначені творці цих об'єктів, а також їх власник. Обсяг незареєстрованих нематеріальних активів на підприємствах України, за оцінками експертів, становить 200–250 млрд. доларів США, а вартість (капіталізація) підприємства в процесі приватизації

занижена на 50–80 % [11, с.7].

Для України постають актуальними наступні проблеми: 1) систему інтелектуальної власності необхідно розглядати як окрему сферу діяльності, що потребує впорядкування організаційних та економічних відносин; 2) для отримання наукових результатів та придбання прав на об'єкти ІВ потрібні відносно довгострокові інвестування; 3) слід вирішити проблеми виробництва контрафактної продукції; 4) варто налагодити механізми судового та позасудового захисту прав інтелектуальної власності; 5) потрібно формувати ринок інтелектуальної власності [12].

На відміну від розвинутих країн, вітчизняна система державного регулювання і управління в сфері інтелектуальної власності не відповідає вимогам сьогодення. Україна, яка і на сьогодні залишається серед світових лідерів за такими напрямками науки, як фізика, хімія, фізіологія, розробка програмних продуктів, зможе подолати негативні тенденції. Докорінного реформування потребує система управління у сфері охорони та використання інтелектуальної власності, інноваційної діяльності в Україні і створення умов, за яких інтелектуальний потенціал держави буде мобілізовано і скеровано на досягнення відчутного сталого поступу в інноваційному розвитку.

Результати проведеного дослідження свідчать, що проблема використання потенціалу інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної моделі розвитку має значний науковий інтерес і потребує подальшого дослідження. У роботі акцентовано увагу на наявності невирішених питань стосовно правового визначення терміну "інтелектуальний капітал", існування колізій між нормативно-правовими актами у сфері інтелектуальної власності, потребі уніфікації термінології і правового режиму використання окремих об'єктів інтелектуальної власності у відповідності із міжнародними стандартами. Вирішення вказаних проблем сприятиме ефективному правовому забезпеченню використання і захисту інтелектуальної власності, інноваційної діяльності. Значного теоретичного опрацювання потребує проблема реалізації інноваційного потенціалу на рівні суб'єктів господарювання.

Список літератури

1. Українець А. Інтелектуальний капітал – передумова економічної

- незалежності України [Електронний ресурс] / А. Українець, П. Шиян, С. Олійнічук. – Режим доступу : <http://www.ukrspirt.com/items/view/39>
2. GREEN PAPER. Copyright in the Knowledge Economy. Brussels, COM(2008) 466/3.
 3. Бутнік-Сіверський О. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт [Електронний ресурс] / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2003. - №5. – С. 3-12. – Режим доступу : <http://iv.org.ua/index2.php?kontent/naykdial/articles/article-2.php>
 4. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Б.Р. Шишка. – Х.: Вид-во ХНУВС. - 2002. - 368 с.
 5. Гордієнко С.Г. Пізнання сфери захисту інтелектуальної власності в Україні: методологічні проблеми: [монографія] / С.Г. Гордієнко. - К. Видавничий дім "Скіф", КНТ, 2008. - 140 с.
 6. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Б.Р. Шишка. – Х.: Вид-во ХНУВС. - 2002. - 368 с.
 7. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=399>
 1. 8. Гальчинський А., Львовчкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України // Економіка України. — № 6. — 2004. — С. 4-11.
 8. Бутнік-Сіверський О. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт [Електронний ресурс] / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2003. - №5. – С. 3-12. – Режим доступу : <http://iv.org.ua/index2.php?kontent/naykdial/articles/article-2.php>
 9. Зінов В. Проблеми комерціалізації результатів досліджень і розробок // Інтелектуальна власність. — 2000. — № 3. — С. 35 — 42.
 10. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / [Г. О. Андрощук, О. В. Дем'яненко, І. Б. Жилияєв, та ін.] / упоряд. С. В. Таран. — К: Парламентське вид-во, 2008.— 448 с.
 11. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=399>

